

Otur baştan yaz beni

HAZIRLAYAN
ABDULHAMİT
KIRMIZI

KUR
RE

KÜRE YAYINLARI / 122. Kitap

Tarih 8

Otur Baştan Yaz Beni

Oto/biyografiye taze bakışlar

Abdulhamit Kırmızı

Simone Lässig

Bahar Gökpınar

Nevin Meriç

Zeynep Bostan

Hümeyra Bostan

Abdullah Taha İmamoglu

Tuba Nur Saraoğlu

Güllü Yıldız

© Küre Yayınları, 2013

Hazırlayan **Abdulhamit Kırmızı**

Yayına Hazırlık **Özgür Oral**

Birinci Basım Haziran 2013

ISBN 978-605-5383-36-7

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika no: 15813

Tasarım/Kapak **Salih Pulcu**

Baskı/Cilt Elma Basım

Halkalı Cad. No: 164 B/4 Blok

Sefaköy İstanbul

Sertifika No: 12058

Tel : 0 212 697 30 30

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3

Vefa/İstanbul

Tel 0212. 520 66 41-42

Faks 0212. 520 74 00

kure@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

ÖNSÖZ

Biyografi çok hayatlar yaşadı. Çok süründü ve sürüldü, ama cesitli kılıklarda hayatını sürdürdü. Bazen bilim oldu, bazen edebiyat, bazen eğlence. Kendi alanımdan bir özeleştiriyle yetineceğim: Tarihe sızmanın, nüfuz etmenin en güzel yollarından biri olduğu halde uzun zaman tarihçi biyografinin işlevini sorguladı ve ondan uzak durdu. Büyük adamların tarihi diye küçümseyerek, bizatihi insanın yerine ekonomik, demografik, ekolojik, sosyal motiflerin peşinden koşmayı tercih etti. Özellikle kliometrinin altın yılları belki tarih disiplininin insandan en çok uzaklaştığı bir zamandı.

Ancak iki binli yıllarda biyografi birden ziyadeleşen bir ilgiye mazhar oldu, yeniden dirildi. Bu ilginin önemli kısmı biyografiyi tarif etmek ve onu tarih ve edebiyat literatürünün türleri arasına yerleştirmek içindi. Bir hayattan artakalan metinlere dayanarak bir hikaye yazmak olduğu için, biyografi hakikaten bilhassa bu iki alanın kesiştiği yerde durur. Yazılan hayat hikayesi elbette seçmeceye dayanan bir aranjman, yapay bir inşa olacaktır. Bir hayatla ilgili her detaya yer verilecek olsa, yazılması herhalde o hayatın kendisinden daha uzun tutardı! Günlük tutmaktan yaşamaya zamanı kalmayan adamın öyküsü bu çelişkiyi ironik biçimde işleyen eğlenceli bir örnektir. Öte yandan, seçmeceye dayalı bir aranjman olması oto/biyografiyi kurmacadan ibaret kılmaz, çünkü seçilen ve düzene sokulanlar yine yazarın kendince algıladığı hakikatlerdir. Aynı hayat her defasında farkı anlatılabilse de bu böyledir. Sonuçta her inşa gerçekler üzerinde temellendirir kendini.

Bütün bu uzun ömrüne rağmen biyografiye teori ve usul açısından yaklaşmak ihmal edilmişken, artık oto/biyografiye çeşitli disiplinler arasında da giderek artan bir ilgi var. Akademik uzmanlıklar daraldıkça anlatı (*narrative*) araştırmaları ve buna dahil olan oto/biyografi ortak bir zemine dönüşüyor. Psikoloji, sosyoloji, antropoloji, siyaset gibi dallardan gelen araştırmacıların tarihçiler ve edebiyatçılarla diyaloga girebileceği sahipsiz bir ortak alan, bir tampon bölge... Zaten disiplinler ve türler arasındaki sınırların flulaştığı zamanlardayız. Artık hakikat, sunum ve imajinasyonun karıştığı çok türlü metinler yazılıyor.

Sonuçta pazar ile akademya arasında sıkışmış bir türden bahsediyoruz. Ekonomik ve entellektüel pratikler arasında sıkışmış bir tür. Kamuoyunda, kurumlarda kabul görmek ile aforoz edilmek arasındaki gidip gelen kaygılarla yazılamayan hayatlar var. Yazarlar da sorunları görmezden geliyor: Biyografi sağlıklı ve meşru mu, yoksa hastalıklı ve gayrimeşru mu? Biyografi etrafında epistemoloji, etik ve estetik meseleler bakımından dönen ciddi tartışmalar var: Bir hayatı/benliği bütünüyle bilmenin ve kavramanın imkansızlığı, mahrem in ifşası, kurmaca-gerçek ilişkisi, biyografik metinleri hesaba çekecek eleştirel bir dilin ve teorik bir çerçevenin yokluğu...¹

Oto/biyografi *men arefe nefsehu* sırrının peşinde koşmaktır. Ve sanki insanlık iki binli yıllarda bu sırrı daha çok merak etmeye başladı. Son on yılda dünyada biyografi enstitülerinin sayısı önemli bir artış gösterdi. Biyografiye yeniden kavramsallaştırma ihtiyacını tetikleyen belki de yeni elektronik ve dijital teknolojilerin baskısı, facebook'tan twitter'e, iPhone'dan iPad'e kişilerin postmodern gösteri(s) dünyasına eskiden saklı kalan yönleriyle biletraf görünmelerini sağlayan çağın meydan okumasıdır. Biyograf aynı yüzün çelişkili versiyonlarıyla boğuşmak göreviyle karşı karşıya

1 Bu sorularla uğraşan bir kitap için, bkz. Susan Tridgell, *Understanding Ourselves: The Dangerous Art of Biography* (Oxford: Peter Lang, 2004).

kaldı. Türün üretimi ve teorizasyon, biyografik tezahürü teşkil eden özün tanımı genişledi; sadece yazılı değil, görsel, grafik, dijital hayatlar var artık. Biyografi kendi hikayesinin ve kariyerinin çok heyecanlı ve zorlu bir aşamasında.

Türkiye’de bütünüyle bu türe hasredilmiş ve oto/biyografinin meseleleriyle cedellenen ne kurumsal yapılar, ne de dergiler var. Böyle bir ortamda oto/biyografinin sorunlarıyla uğraşmak için “Biyografi Atölyesi” adı altında el yordamıyla yeni yollar aradık. Önce *The Turn to Biographical Methods in Social Science* (ed. P. Chamberlayne, J. Bornat, T. Wengraf, London: Routledge, 2000) kitabıyla sosyal bilimlerde girilen Biyografik Dönemec’i keşfettik. Kitabın girişinde anlatıldığı gibi, 1980’lerde bellek etrafında dönen tartışmalar öznelliğe yapılan vurguyu güçlendirerek pozitivist ve tarihselci yaklaşımların verdiği rahaveti sarstı. Feminizm marjinal bir kesimin konvansiyonel belgelerle nüfuz edilemeyen tarihini sözlü ve biyografik kaynaklarla inşa etti. Pozitivist sosyal bilime karşı postmodernizm kimlik tartışmalarına getirdiği refleksivite yaklaşımıyla öznelliğin keyfilğini öne çıkardı, toplumsal yapıların belirleyiciliğini reddetti. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, küreselleşmenin şiddetlenmesiyle, sınıf ve ulus gibi kolektif özneleri merkeze alan büyük anlatılar söküldü, ters yüz edildi. Sosyal bilimlerde biyografik yöntemlerin revaç kazanmasını sağlayan acı kaymasında, 1990’lardaki başka bazı gelişmelerin de etkisi oldu. Eylemin bilincinde olma bağlamında anlamının psikanalitik ve psikodinamik yapılarına eğilmeye başladı biyografi araştırmacıları. “Kültür”ün yeniden keşfi bağlamında temsili vurgulayan “kültürel çalışmalar”dan ziyade faillikle ilgilenen “kültürel sosyoloji” önem kazandı. Ve tabii insanın kendine ve başkalarına sunabileceği bir hikaye inşa ettiği otobiyografik süreçlerde özellikle önemli olan anlatısallığın cazibesini de unutmamak lazım.

Biyografinin muhteşem dönüşünü kavramsallaştıran bu okumadan yola çıkarak anlatı/narrative, sosyolojide bi-

yografik analiz, psikobiyografi, hayat yazımında etik sorunsalı, Bourdieu'nün "Yaşamöyküsü Yanılsaması", *biopics* (Sinema'da Biyografik Anlatım), biyografik söyleşi ve bunu kullanan sözlü tarih, bellek, kendini hikaye etmek, İslam Tarihinde oto/biyografi, siyer, rüya, Avrupa'da oto/biyografinin tarihi, Osmanlı tarihinde oto/biyografi, cinsiyet çalışmaları ve kadın oto/biyografileri, hatırat, günlük ve anti-biyografi gibi konularda dallı budaklı okumalar ve tartışmalar yaptık. Bu okumalar sırasında Berat Acılı, Özgür TÜresay, Nazan Aksoy, Nihal Sahin Utku, Reyhan Çorak, Arif Bilgin gibi değerli misafirleri dinledik. Hepsine teşekkür ediyoruz.

Bir yıl boyunca bazen bir, bazen iki haftada bir Bilim ve Sanat Vakfı'nda toplanan Biyografi Atölyesi 21 Mayıs 2011'de "**Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar**" başlıklı bir sempozyumla taçlandı (Sempozyum ön adını Cem Yıldız'ın güzel türküsünden aldı). Kitaptaki yazılar sempozyumun ürünleri; atölye okumalarındaki izlekler çerçevesinde verilen tebliğler arasından seçildiler. Bunların haricinde kitaba önemli gördüğümüz bir ceviri metnini ve bir atölye oturumunda konuşulanları ekledik. Tuba Nur Saraoğlu hem atölye hem de sempozyumun kitaplaşması süreçlerinde iletişim ve koordinasyon hususlarında değerli hizmetlerini esirgemedi. Bilim ve Sanat Vakfı bünyesindeki Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin (TAM) yükünü yıllardır omuzlayan Yunus Uğur'un tesviki olmasaydı ne böyle bir atölye, ne sempozyum, ne de bu kitap ortaya çıkabilirdi. TAM'ın bütün emektarları bu uzun soluklu çalışmanın kulisinde sabır ve gayretle hizmet etmişlerdir. Hepsine can u dilden arz-ı teşekkür ederiz. Kitabın hayat ve yazımı hakkında kafa yoranlara faydalı olmasını dileriz.

Abdulhamit Kırmızı

İstanbul Şehir Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları
Abdulhamit Kırmızı 11

**Modern Tarihte Biyografi-Biyografide
Modern Tarihyazımı**
Simone Lässig 29

**Bir Yaratma Biçimi Olarak Biyografi: Bulgu'dan Kurgu'ya,
Mektupları Işığında Ayşe Leman Karaosmanoğlu**
Bahar Gökpinar 59

**Ahmed Nedim ve Nevhiz'in Günlüğü:
Başkasına Yazılan Bir Günlüğün Anatomisi**
Nevin Meriç 91

**Çalkantılı Bir Devrin Sorunlu Hukukçusu:
Bosnalı Ali Ulvi Bey**
Zeynep Bostan 129

**Neydim, Ne Oldum?:
Amerika'da Köleleştirilen Afrikalı Bir Prens**
Hümeyra Bostan 155

Rivayetten Biyografiye: Sahabeden Ebû Bekre (r.a.)
Abdullah Taha İmamoğlu 187

***Cihet-i Vahde* Risalesi Çerçevesinde
*Siyer ve Siyer Edebiyatı***
Tuba Nur Saraoğlu 199

İki Siyer Tek Müellif: Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri
Güllü Yıldız 227

Ek 263

**Biyografi Atölyesi'nin 5 Mart 2011 Tarihli Oturumundan
Bir Kesit** 273

Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları

Abdulhamit Kırmızı*

Bu yazıya odaklandığım sıralar rüyamda Atatürk'le karşılaştım. Rüya bu ya, çatlak duvarlı ve eski sıralı okulları andıran bir viranede belki de emeklilik günlerini yaşıyordu. Ona tek bir soru sorma hakkım varmış gibiydi. “*Saraydan istediğiniz kızı verselerdi ve Enver Paşa gibi Osmanlı hanedanına damat olsaydınız yine cumhuriyeti kurar, hilafeti ve saltanatı kaldırır, hanedan üyelerini yurtdışına sürer miydiniz?*” Uykum kuş olup o anın heyecanından uçup gidivermeseydi Atatürk cevapta bayağı zorlanacaktı (ve ben de size buradan bu önemli sorunun cevabını verebilecektim). Nasıl da kızdım uyanıverdiğime. Ama bu uyanış o gece kalkıp bu konuşmanın girişini yazmama vesile oldu. Biliyorsunuz, Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa ile konumunu eşitlemek için Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan'a talip olmuş, fakat bu hanım daha sonra evleneceği kuzeni Şehzade Ömer Faruk Efendi'yi sevdiği için teklifi reddetmişti. Atatürk'e yöneltebileceğim yüzlerce soru arasından neden bunu sormuştum?

Başkalarının hayatını düşünürken, okurken, konuşurken, inşa ederken ister istemez bir tutarlılık ararız. Aynı

* Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi, Tarih Bölümü.

kimliğin kişi tarafından hayat boyu sürdürülmesini bekleriz, çünkü kimliğin sürekli olduğunu düşünürüz. Halbuki, bizim için hikaye olan başka hayatlar hakkında en temel beklentimiz tutarlılık, anlamsal bütünlük ve mantuksallık iken, kendi hayatımızın ne kadar çelişkiler barındırdığını, akarken bizi değiştirdiğini de biliriz. Şarkılarımız bu gerçeği aslında ne güzel de dillendirir: “Sen mevsimler gibisin, değişirsin sevgilim” ya da “söyleşir hatıralar, nerde o eski sen diye”...

Ama böyledir işte; kendimizi modellediğimiz anlatıları yöneten kültürel kurallar vardır. Bu kurallar çoğu zaman öznenin anlatsal olarak tutarlı bir hayat hikayesini yapılandırma kabiliyetine dairdir. Yeterince tutarlı bir anlatı inşa edemeyen ya da etmek istemeyenler bunun bir takım hukuksal, toplumsal ve tıbbi sonuçlarına katlanmak zorundadırlar.¹

İçimdeki Gerçek Ben?

Eylediği yüzünden olduğu ile olmak istediği arasında ister istemez bir mesafe algılıyor insan. Sanki özünde ideal bir ben vardır ve yaptıkları bazen oradaki benin karakterine aykırıdır. *The International* (Tom Tykwer, 2009) filminde, çokbilmiş Stasi albayı kahramana şöyle der: “Hayatın bize yaptıklarını kontrol edemeyiz. Bunlar sen bilmeden önce yapılmış oluyor ve bir kere yapıldığında seni başka şeyler yapmaya sevk ediyorlar. Nihayetinde herşey, seninle olmak istediğin adam arasına girmiş oluyor.”² Her kişi ömrü boyunca onurlu ve saygın biri olduğunu gösteren “sürdürülebilir bir ben-imağı” yaratmaya çalışır. Gullestad’a göre birey bağımsız ben-yaratımına yapılan vurgunun içinde zımnen ima edilen özgürlük ve disipline karşı çeşitli modern ce-

1 Paul John Eakin, *Living Autobiographically: How We Create Identity in Narrative* (Ithaca: Cornell UP, 2008), 30.

2 “We cannot control the things life does to us. They are done before you know it, and once they are done, they make you do other things. Until at last everything comes between you and the man you wanted to be.”

vaplar geliştirir. Modern birey “gerçek ben”le çeşitli sosyal rolleri arasında bir mesafe tecrübe ettiğini anlatır. Bireyin çeşitli sosyal rollerinin *arkasında* süregiden asıl bir kendilik varmış gibi yapar ve hatta buna inanır. Çağdaş dünyada devletin ve piyasanın modern bireyin içine işlediği “kendi (gibi) olmak”, “kendini keşfetmek,” “kendini bulmak”, “kendini yaratmak” gibi özdisiplinin belirli formları hakim hale geldi. Gerçekte bireyselleşme sonucunda yapılandırılan her benlik kendine özgü oluyor ve ailesinden vesairenden etkilenmiyor, denemez. Birey birbirleriyle çatışabilen öğelerden oluşan zengin bir kültürel kaynak çeşitliliği içinden benliğini inşa ediyor; elbette güç ilişkilerine bağımlı olarak. Günümüzde birey üzerinde dini, ilmi, siyasi otoritelerin tam kontrolü olmadığı gibi, müşterek bir otorite merkezi de yok. Bu yüzden birey arzedilen farklı değerler arasında seçimler yapar. Güç sahipleri öznelere (vatandaş, kullanıcı, üye, seçmen, müşteri vs.) döneğ ve güvenilmez görür, çünkü tek bir tarafa, partiye, organizasyona, camiaya bağlı kalmadan seçerek aralarında dolaşır. Böylece güya bir bütün oluşturmaya, tamam olmaya çalışır. Bazen seçme yapmadan hazır kimlik paketlerini benimser.³

Tutarlı Özne İllüzyonu: “Her Şey Kesik ve Kopuk”

Eskiden varolan bağımsız ve tutarlı benlik anlayışının Batı’ya özgü olduğu, evrensel bir benlik fikrinin bulunmadığı düşünülüyordu. Kültürlerin de tutarlı sistemler olduğu fikriyle birleştiğinde bu ben anlayışı oryantalist söyleme su taşıyabiliyordu. Ancak antropologlar artık bireylerin kendi benliklerini içeriden ve dışarıdan gelen etkilere göre sürekli yeniden inşa ettiklerini düşünmeye başladılar. Antropolog

3 Marianne Gullestad, “Tales of consent and descent. Life writing as a fight against an imposed self- image”, *The Ethics of Life Writing*, ed. P. J. Eakin (Ithaca: Cornell University, 2004), 218-220.

Katherine Ewing, daha 1990'da yeknesak bir kişiliğin vehim olduğunu, hepsi ayrı özgeçmişlere sahip farklı benlere sahip olduğumuzu yazmıştı: “*Unitary personhood is illusionary. We possess different selves, each with its own CV.*” Ewing'e göre bu tutarlı ben yanılması kişiyi psikozdan koruyordu; otantik bir ben-idrakinin hayati bir işlevi vardı.⁴ Kendiliği özcü anlamından uzaklaştırıp kişisel tarihe ve hafızaya odaklanan bu anlayış kişisel çelişkileri ve kimliğin değişmesini açıklamaya yarayan yeni yorumların önünü açmıştır. Aslında Marcel Proust romancı üslubuyla bunu yetmiş küsur sene önce şöyle dile getirmişti: “Birbirini izleyen farklı kişiliklerimizin sebatkâr, değişmez hizmetkârı olan irademiz, karanlıkta kalan, aşağılanan, sadakatten usanmayan irademiz, benliğimizdeki değişimlere aldırmadan, her ihtiyacını karşılamak için durmadan çalışır çünkü.”⁵

**“Her şey kesik ve kopuk, zaman tutamaz lehim
Mazi albümde hayal, istikbal kalbde vehim”**

Necip Fazıl öldüğü yıl (1983) yazdığı “Vehim” başlıklı bu beyitte hayat akışının birbirine eklenen olaylardan müteşekkil bir bütün olarak görülmesinden şikayet ediyordu. 1986'da Pierre Bourdieu'nun “L'illusion biographique” diyerek, eleştirdiği de tam da buydu: “*Bir yaşamı... aralarında hiçbir bağ olmayan ardışık olayların biricik ve tek başına yeterli bir dizisiymiş gibi anlamaya çalışmak.*” “*Yalnızca bir özel adın süreğenliği olan bir 'özne'yle bağdaştırılması dışında*” bir anlamı yoktur ona göre yaşamöyküsünün. Bunu metroda “*şebekenin yapısını, yani farklı istasyonlar arasındaki nesnel bağıntıların matrisini dikkate almaksızın tek bir hattı açıklamaya çalışmak kadar saçma*” bulur Bourdieu.

4 Katherine P.Ewing, “The Illusion of Wholeness “Culture,” “Self,” and the Experience of Inconsistency”, *Ethos* 18/3 (1990), 251-278.

5 Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*, çev. Roza Hakmen (İstanbul: YKY, 2010), I. Cilt, 874.

Kavranabilen ve kavranması gereken tutarlı ve yönü belli bir bütün olarak bir “hayat”ı yazmak, ona göre ancak bir özel ismin “*değişim halindeki biyolojik ve toplumsal özelliklerin karma ve uyumsuz bir rapsodisi*”dir.⁶ Ve ölümden sonra da insanın azalarıyla uyumsuzluk yaşayacağı anlatılıyor Kuran’da: “*Hatta ona vardıklarında aleyhlerine kulakları ve gözleri ve derileri şehadet eder, neler yapıyor idiyseleler*” (Fussilet, 20). Elmalılı Hamdi Yazır, insanın kendi his, idrak ve tehaffuz aletleri olan cihaz ve azalarının kendi aleyhinde şahitlik etmesine “*inkılâbâtın en feci safhalarından biri*” der.⁷

Bourdieu gibi tamamen reddetmek yerine biyograf “bu tutarlı bütüne” evhamla yaklaşırsa, bireysel kimliğin süregidici olmasından şüphe duysa yetmez mi? Bu şüpheli yaklaşım en azından başkalarının müdahale ve müzakeresine kapalı, yeknesak, tekil, değişmez, dolayısıyla ömürlük bir benlik ve kimlik tasavvur eden modern hümanist bireylik anlayışının ötesine geçmeye yarayabilir. Biyografi literatürünün şimdiye kadar en büyük günahı belki de bize tutarlılık meraklısı bu anlayışı tahkim eden anlatılar sunması olmuştur. Artık hayatların biyografik terimlerle bu şekilde organizasyonu eski bir biyografi anlayışını temsil eder hale gelmiştir.

‘Ene’ Suuru

‘Süreç-içindeki-özne’ yerine tutarlı bir benlik, sosyal insanın bir ürünü yerine bireyselleşmiş bir benlik varsaymak aslında madde-mana, ruh-beden karşıtlığına oturan Aydınlanmacı Kartezyen dualizmin etkisinde bir okumadır. Bireytoplum dualizmi Kartezyen ideolojinin hakim olduğu modern zamanlara damgasını vurduğu için, otobiyografilerin

6 Pierre Bourdieu, “Yaşamöyküsü Yanılsaması,” *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, çev. Hülya Tufan (İstanbul: Kesit, 1995), 81-89.

7 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser, t.y.), 6/4197.

toplumsal etkilerden, dış seslerden bağımsız olduğu, sadece yazarın bireysel iç sesini yansıttığı düşünülürken, artık ben-sunumuna sosyal bir inşa olarak bakılıyor. Ve eğer böyleyse otobiyografiler Bakhtinci anlamda (“Ben ancak kendimi başkasına açarken kendim oluyorum”) dialojiktir.⁸ Erving Goffman insan hayatını tiyatroya benzetererek, bireylerin idealize edilmiş bir ben algısını sunduklarını ve bu imajla çelişen mahrem özelliklerin kuliste saklandığını yazmıştı.⁹ O halde aslında bir otobiyografide bulduğumuz tutarlılık bize sunulan bir gösterideki, bir oyundaki gibi yapay bir inşadır. Otobiyografide sunulan benler her zaman toplumsal etkileşimin izlerini taşır. O halde sunulan performanstaki tutarlılık da yazarın niyetinin ağır etkilerini taşıyacaktır. Okurun otobiyografiden beklentisi de budur zaten: Yazarın kendi geçmişini tutarlı bir şekilde büründürmesini, karakterle tecrübenin yavaşça içiçe geçmiş bir hikayesini okumak ister.¹⁰

Bazen insan aynı hayatın farklı safhalarını incelediğinde kişinin o safhalar boyunca aynı ismi taşımış ve taşıyor olmasına bile şaşabiliyor. Hayatımız sekmeler ve sıçramalarla doludur. Bu yüzden yeni hikayemiz eski hikayemizin devamı olmayabiliyor. Hatta tutarlı bir hikaye olabildiğince az otantiktir. Yine *The International* filminde ihtiyar albay, sorgulanırken kendisine hikayesinin mantıksız olduğu ima edildiğinde şöyle diyordu: “Gerçek ile kurgu arasındaki fark da budur işte: Kurgu mantıklı olmak zorundadır.”¹¹ Biyog-

8 Ronald Jerome Tulley, *An Exhibitionist's Paradise: Digital Transformations of the Autobiographical Impulse* (Unpublished PhD Dissertation, Case Western University, 2010), 37-39.

9 Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (1956)'tan nakleden Tulley, *An Exhibitionist's Paradise*, 35.

10 Roy Pascal, *Design and Truth in Autobiography* (1960), 162'den nakleden Tulley, *An Exhibitionist's Paradise*, 16.

11 Replik şöyle geliyor: “-Based on everything I've read about you, you seem like the kind of man who aspired to die for something more than this. -This is the difference between truth and fiction. Fiction

rafide de gerçeği icat etmek, keşfetmek ve belki uydurmak vardır; çünkü yazar ve okur tutarlılık bulmak ister. Hatta tanrıya özenen bir tarafı da vardır biyografinin. Birinin hayatını baştan aşağı yaratmak, onu doğdurmak, yaşatmak ve öldürmek biyografa haşa tanrıyı oynatır bir kitap boyunca.

Kimliğimiz durağan değildir, ama öyle olmasını adeta biyolojik bir fonksiyon gereği isteriz. Eakin buna otobiyografinin “somatik kaynaklar”ı der ve nörolojik araştırmalara dayanarak biyolojik *homeostasis*'in, yani bedenimizin dengesini sürdürmeye yönelik güdülerin, kendimize stabil bir kimlik yaratabilecek anlatılarla aynı amacı güttüğünü söyler.¹²

Elmalılı Hamdi Yazır'e göre “eğer insanlarda ‘ene’ şuru olmasa idi hiç bir ferdin iki an aynıyetine, vahdetine, bekâsına kâil olmak ihtimâli olmazdı. Çünkü beden her an mütehavvil bulunuyor.”¹³ Travmalar, felaketler veya yaşlanma, hastalık gibi deneyimler, radikal dönüşümler yaşandıktan sonra benliğimiz dünüyle bugününü nasıl birbirine bağlayabiliyor? Yaşadığı dünle, yaşamakta olduğu bugünü ve yaşayacağını tasavvur ettiği yarınını nasıl birleştiriyor? Dünkü gencin bugünkü yaşlı olduğunu, gece uyuyanla gündüz uyanann aynı kişi olduğunu nasıl biliriz? Gençlikten yaşlılığa doğru hareket sırasında aynı kalan öz nedir?

Molla Sadra (Sadrüddin Şirazi) daha 17. yüzyılda, her değişimin benliğin özünde bir değişim olduğunu anlatan “hareket-i cevherî” teorisinde sadra şifa bir terkip yaptı: Özün kendisi duraksız ve kararsızdır. Zahirde hareket batında bir

has to make sense.” Bu söz galiba Mark Twain'e dayanıyor: “Truth is stranger than fiction, but it is because fiction is obliged to stick to possibilities. Truth isn't.” (*Following the Equator*, Pudd'nhead Wilson's New Calendar).

12 Eakin, *Living Autobiographically*, 59-76.

13 Elmalılı Hamdi Yazır, “İlhad Ne Büyük Cehalettir!”, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler*, haz. A. Cüneyd Köksal & Murat Kaya (İstanbul: Klasik, 2011), 305.

hareketin göstergesidir. Eski Yunan'dan, Demokritos'tan beri hakimiyetini koruyan, hatta modern ileri kimya bilgisiyle daha da sağlamlaşan atomcu görüşe göre sebatın (hareketsizliğin/durağanlığın) gölgesinde mümkün görülen "hareket" bir indirgeme ve köken arama faaliyetinden başka birşey değildir. Kısaca, zerrenin varlığı gerekliydi; değişim/dönüşüm boyunca atomlar (sonraki keşiflerle proton ve nötronlar) aynı kalır, yalnızca dizilimleri değişirdi. Sonra Kuantum fiziği bunların da sabit ve durağan olmadıklarını ileri sürdü. Ancak bilim hala evrenin en küçük puntoda yazılmış harflerini arıyor, değişimi ve çoklukları bir sebata dönüştürmeye çalışıyor; kendileri değişmeksizin, sadece dizilimlerini değiştirerek çeşitli kelimeler oluşturan harfler varsayıyor adeta. Sadra'ya göre ise değişimin kökeni nesnenin içinden gelir. Nesnenin kendisi hareketi doğuruyor ise bu yapının bizzat hareket eden ve dönüşen şey olması, değişimle özdeş olması gerekir. Cevher arazda değil bizatihi cevherde hareket eder. Yol ve yolcu birdir. Müteharrik nesne andan ana yeni bir kimlik kazanır, varlığının önceki sınırından öteye geçer; ancak varoluş açısından bitişim sözkonusu olduğundan bu yeni kimlikler bireysel, özel ve tek bir hüviyetin süregelmesine engel değildir. Müteharrik değişse bile aynı müteharrikten söz edebiliriz. Cevher bitişken değişim (*tahavvul-i ittisâli*) ile beraber bireysel özdeşliğini korur. Sadra burada vahdet-i ittisâli, bekâ-i mevzu ve teceddüt-i hüviyet terimlerini kullanır. Kısaca, hareket-i cevher teorisi nesnenin cevher ve yapısının kendiliğinden, bizatihi hareketle bir ve hareketle yoldaş olduğunu savunur. Sonuçta değişkenlik ile varoluş özdeştir ve evren sürekli yenilenen bir bütündür. Her lahza bir evren silinmekte, başka bir evren onun yerini almaktadır. Ama aynı zamanda, bu yenilerle eskiler, bitişken bir biçimde tek bir hüviyet oluşturmaktadır. Yani ayrı ayrı ve birbirine yabancı evrenler yanyana getirilmiş değildir (Sine-ma makinesinin ışığının önünden bir saniyede 24 tane kare

film geçer, gözümüz duvardaki görüntüleri sürekliliği gibi görür). Abdülkerim Süruş'un bunları anlattığı *Evrenin Yatışmaz Yapısı* adlı kitabını çeviren Hüseyin Hatemi, Muhammed İkbâl'in bir şiirini de nakleder o zengin dipnotlarından birinde. İkbâl burada "*Hestem eger mî-revem, ger nerevem nîstem*" der: "*Dursam yoğum, varım giderken.*" Değişimi özden ayrılamaz bir nitelik olarak gören bu düşüncenin, modern bireye yönelik postmodern eleştirilerden daha güçlü bir satır sağladığını düşünüyorum.¹⁴

Modern Batı felsefesinin ta Locke ve Hume'dan beri paradokslarına daldığı kişisel özdeşlik konusu çerçevesinde zaman içinde süregiden benlik meselesini çözmek ne bu kısa makalenin ne de bunu yazan kasır aklın harcıdır. Kişinin hatırladığı ölçüde varolduğunu söyleyen Locke kişisel özdeşlikle belleği eşitleyerek insanın kendisiyle aynılığını zamana yaymıştır. Sıkı bir amprisist olan Hume kendi içine yakından baktığında, "kendi" idesiyle bağıntılı değişmez izlenimler değil de yalnızca dağınık bir deneyimler çeşitliliği bulduğundan, özdeşliğin bir yanılsama olduğu sonucuna varır; dağınık çeşitliliği özdeşliğe dönüştürme yetisini *hayalgücüne*, izlenimin kusurunu kapatma işini sonradan devreye giren *inanışa* atfeder.¹⁵ Hume rasyonalistlerin ben dedikleri şeyin dünyada gerçek olmadığını, bir 'algı demeti'nden ibaret olan benliğin zamanda değişmeden kalan ve hep kendi kendisiyle aynı olan bir şey olmadığını düşünür: "Ben dediğimiz şey, birbirini görülmez bir hızla izleyen ve sürekli bir hareket içerisinde olan farklı algılar de-

14 Michel de Certeau'nun biyografiden beklentisini hatırlayalım: "Liberal burjuva toplumunun özeleştirisini, o toplumun yarattığı temel üniteye dayandırmak: bireye, yani modern Batı dünyasının merkezindeki epistemolojik ve tarihsel figure" (*Heterologies: Discourse on the Other*, Minnesota: Minnesota University Press, 1984, 15).

15 Paul Ricoeur, *Başkası olarak Kendisi*, çev. Hakkı Hünler (İstanbul: Doğubatu, 2010), 168-173.

metidir.” Benlik kavramı bu algılardan oluşturduğumuz psikolojik bir inşadır; herhangi bir ontolojik karşılığı yoktur.¹⁶ Descartes gibi rasyonalistler benliğin zamanda değişmeyen tinsel bir töz olduğunu, Hume gibi amprisistler böyle olmadığını savunurken, Kant orta bir yol benimseyerek benliğin birkaç boyuta sahip olduğunu belirterek fenomenal, numenal ve transandantal benlik ayrımlarını yapar. Transandantal benlik algıları belli kurallar dahilinde birbirine bağlar, sentezleme işini yapar. Duyuma formunu ve birliğini zihnimiz verir.¹⁷ Şehabettin Yalçın özellikle Hume’un tanımının, yani zamanda kendi kendisiyle aynı kalarak değişmeden varlığını sürdüren bir öznenin varlığı inkar edildiğinde, bunun ciddi epistemolojik, etik ve hukuki sonuçlarına dikkat çekiyor.¹⁸ Kendi (*ipse*)-aynı (*idem*) kaplaşımı sorununu çözmeye çalışan Paul Ricoeur, Dilthey’in “bir hayatın bağlılığı” ve MacIntyre’in “bir hayatın anlatsal birliği” ifadelerini irder. Ricoeur otobiyografide her hayat hikayesinin iki ucunun (bebeklik ve ölüm) ister istemez açık kalacağını ve ayrıca ancak bitim duygusu eksik hikayeler anlatılabileceğini söyler.¹⁹

Bu meseleye öznenin tercihi açısından yaklaşmakta da fayda vardır. Dini ve ilmi dünyalarını birbirine sızdırmayan dindar tarihçi paradoksunu, Margaret Gilbert’in sosyal grupları *çoğul özne* (plural subject) olarak kavramsallaştırmasından yola çıkarak çözmeye çalışan Tor Egil Førland şöyle der: “*İnsanlar aynı anda farklı çoğul öznelerin parçası olabilirler, dolayısıyla farklı amaçları olan “biz”-gruplarıyla, farklı dünya görüşlerinin biçimlendirdiği ve sınırlandırdığı hareketlerle kendilerini tanımlayabilirler.*” Dini bir çoğul

16 Şehabettin Yalçın, *Modern Felsefede Benlik* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2009), 71.

17 Aynı eser, 108-109.

18 Aynı eser, 143.

19 Ricoeur, *Başkası olarak Kendisi*, 189, 213-221.

öznenin parçası olarak Tanrı'nın dünyaya etki ettiğini inanan aynı kişinin bir (sosyal) bilimci olarak davranırken bu inancını bir kenarda bırakmasını böyle açıklayan Førland'a göre bu durum ateist gibi davranmak değildir, sadece doğaüstü güçlerin ideal açıklayıcı metnin bir parçası olmadığını kabul etmektir. Norveçli tarihçi sonra Kuhn'a dayanarak, iki dünyanın birbirine çevrilemezliğinden, tercüme edilemezliğinden bahseder, ama iki dilliliğin mümkün olduğunu ekleyerek.²⁰ Şahsen bu yaklaşımı mutlakıyetten meşrutiyete geçiş döneminde yaşayan, yani hem mutlakıyet hem de meşrutiyet dünyasının dillerini konuşan devlet adamlarının biyografileri için faydalı buluyorum...

Bu iki dünyanın aktörlerini anlamak için sosyal gruplar hakkındaki bakış açısını değiştirmek isteyen Førland'a göre, bir sosyal grubun parçası olan bireyler, bireysel olarak inandıklarından ve eylediklerinden farklı inanabilir ve davranabilirler. Hatta o derece ki, grubun hiç bir üyesi, grubun gereğini gerçekleştirmek istediği inancı bireysel olarak paylaşmıyor olabilir.²¹

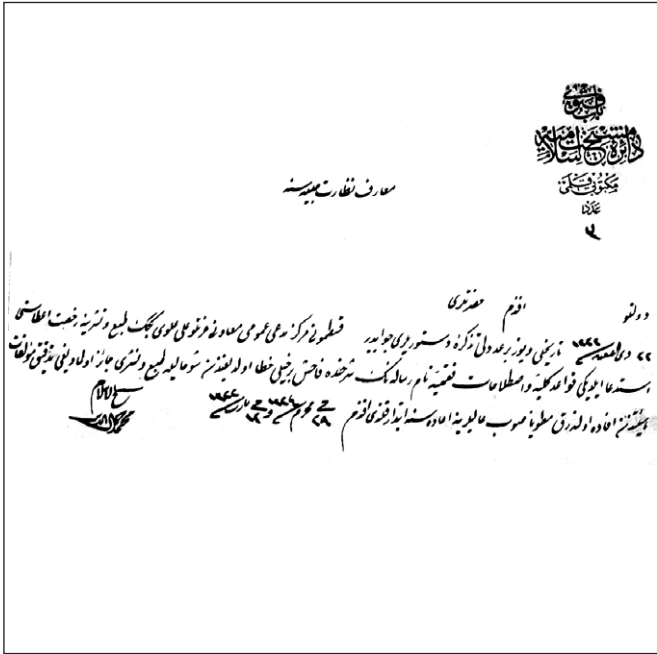
Kronolojinin Dışına Çıkmak

Kronoloji kişinin zaman içinde sürekliliği meselesinin önemli bir parçasıdır. Necip Fazıl'ın dizesine tekrar dönersek, tutarlı özne meselesinden başka bir de zaman meselesine bulaşmak durumundayız:

“Her şey kesik ve kopuk, **zaman tutamaz lehim**
Mazi albümde hayal, istikbal kalbde vehim”

20 “Bilingualism is possible, translation is not.” Tør Egil Førland, *History and Theory* 47/4 (December 2008), 529-532.

21 Tør Egil Førland, “Mentality as a Social Emergent: Can the *Zeitgeist* Have Explanatory Power?” *History and Theory* 47/1 (February 2008), 49-50. Førland burada Raimo Tuomela'nın *The Importance of Us* (Stanford: Stanford University Press, 1995) kitabına dayanır.

Telhîs-i Kavâid-i Külliyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye kitabının yayınlanmasının uygun olmadığına dair Meşihat makamından Maârif Nezareti'ne gelen yazı: BOA, MF. MKT, 925/9.

Neydim, Ne Oldum?: Amerika'da Köleleştirilen Afrikalı Bir Prens

Hümeýra Bostan*

On sekizinci yüzyılda Batı'da biyografik ve otobiyografik eserlerin artması sonucu bu yazın türü yirminci yüzyılın ortalarında Batı'ya ve hatta yalnızca Hristiyanlığa ait kültürel bir ürün olarak kabul edildi. Günümüzde yapılan araştırmalar ise Arap ve İslam dünyasında ciddi bir biyografi ve otobiyografi geleneği olduğunu ispatlamakta ve onuncu yüzyıldan itibaren Arapça yazılmış bu tür eserlerin mevcudiyetine işaret etmektedir. Siyerler, tabakatlar ve terceme-i haller bu türün doğudaki yansımalarıdır. On yedi ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Amerika'ya köle olarak giden Afrikalılar'ın dahi otobiyografilerini yazmış olmaları, Müslümanlar arasında bu türün kendini ifade etme biçimi olarak yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Hayat hikayesini kaleme alan köle Afrikalılardan biri de Futa Calon İslam Devleti'nde komutanken kaçırılıp Amerika'da kırk yıl köle olarak çalıştırılmış olan Abdurrahman İbrahim ibn-i Sori'dir. Bu çalışmanın amacı öncelikle Arapça otobiyografik geleneği ve Batı'nın bu konudaki yansımalarını tartışmak, ardından genel olarak bu geleneğin bir parçası olan Afrikalı köle anlatılarına değinmek ve Abdurrahman İbra-

* İstanbul Şehir Üniversitesi, Tarih Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi.

him ibn-i Sori'nin otobiyografileri hakkında bir değerlendirme yapmaktır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra otobiyografi sadece modern Batı'nın bir ürünü olarak görülmüştür çünkü otobiyografi, Batı'nın adım adım gösterdiği gelişimin bir sonucu olarak kabul edilir. Modern otobiyografi çalışmalarının kurucusu olarak bilinen Georges Gusdorf, 1956 senesinde yazdığı "Otobiyografi'nin Koşulları ve Sınırları" başlıklı makalesinde kendi kültür çevresi yani Batı dışında biyografi geleneğinin olmadığını söyler ve Avrupalılar için çok doğal olan birinin geçmişine dönmenin ve bir başkasının hayatını yazmanın evrensel bir düşünce olmadığını iddia eder.¹ Onu destekleyen Roy Pascal ise "otobiyografinin tamamen Avrupa'ya ait olduğunda şüphe olmadığını, modern dönemde Doğu'da yazılan otobiyografilerin de Avrupa geleneğini takip ettiklerini" belirtir.² Reynolds *Interpreting the Self* kitabında Arapça otobiyografinin tanımlanmasını ve akademik ilgi çekmesini engellemiş olan üç temel varsayım tespit etmiştir. Bu varsayımlar Arap edebiyatında biyografinin çok nadir görülen bir tür olarak görülmesi, bu nadir görülen otobiyografik eserlerin de edebi bir tür veya tarihi bir gelenek kapsamında değil, bir 'anomali', aykırı bir ürün olarak değerlendirilmesi ve Arapça otobiyografilerin kişilerin doğum, ölüm, eğitim, tayinler v.b. özel günler dışında kişinin karakteri ve özeli hakkında bilgi vermediğinin düşünülmesidir.³

1 Georges Gusdorf, "Conditions and Limits of Autobiography," *Autobiography: Essays, Theoretical and Critical*, 1980. Quoted in Dwight F. Reynolds, ed., *Interpreting the Self: Autobiography in the Arabic Literary Tradition* (Berkeley: University of California Press, 2001), 17.

2 Roy Pascal, *Design and Truth in Autobiography*, 1960. Quoted in Dwight F. Reynolds, ed., *Interpreting the Self: Autobiography in the Arabic Literary Tradition* (Berkeley: University of California Press, 2001), 18.

3 Dwight F. Reynolds, ed., *Interpreting the Self: Autobiography in the Arabic Literary Tradition* (Berkeley: University of California Press, 2001), 26-8.

Oysaki Arapça otobiyografiler üzerine son yıllarda yapılan detaylı çalışmalar, hem bu türün daha önceden tahmin edildiği gibi az rastlanan bir tür olmadığını hem de var olan eserlerin, yazarlarının iç dünyaları ve karakterleri hakkında tahmin edilenden çok daha fazla bilgiye ulaşma imkanı verdiğini göstermektedir.⁴ Başta Hz. Peygamber'in hayatı olmak üzere; örnek alınacak insanların siyerleri ile sahabe, tabiin, alimler, edip, şair ve sanatkarlar, sufiler, düşünürler ve ayırıcı niteliklere sahip kişilerin toplu biyografilerinin yer aldığı tabakalar ve terceme-i haller biyografi⁵; kişilerin kendileri hakkında yazdıkları *tercemetü'n-nefsler* ise otobiyografi türünün en belirgin ve yaygın örnekleridir.

Otobiyografi yazmanın doğuda bir gelenek olduğu, Batı Afrika'dan Amerika'ya götürülen kölelerin yazdığı otobiyografilerin varlığından da anlaşılabilir. Afrika Tarihi uzmanı Sylviane Diouf, *Amerika'da Köle Müslümanlar* başlıklı eserinde 1703'ten İkinci Dünya Savaşı'na kadar Kuzey Amerika'da yaklaşık altı bin köle hikayesi kaydedildiğini yazar.⁶ Afrikalı köleler arasında Müslüman yazarların oranının yüksek olması ve entelektüel geçmişe sahip olmaları, onları kendilerini yazılı olarak ifade etme konusunda cesaretlendirmiş olmalıdır.⁷ Fakat Afro-Amerikan tarihi ve edebiyatı çalışmalarında Müslümanlar bilinçli bir şekilde ihmal edilip; hikayelerine ya da mevcudiyetlerine yer verilmediği için kölelerin Arapça otobiyografileri üzerine de yeterli çalışma yapılmamıştır. Köle otobiyografi yazarlarından biri de Abdurrahman İbrahim ibn-i Sori'dir.

4 a.g.e., 30

5 İsmail Durmuş, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s.v. "tabakat."

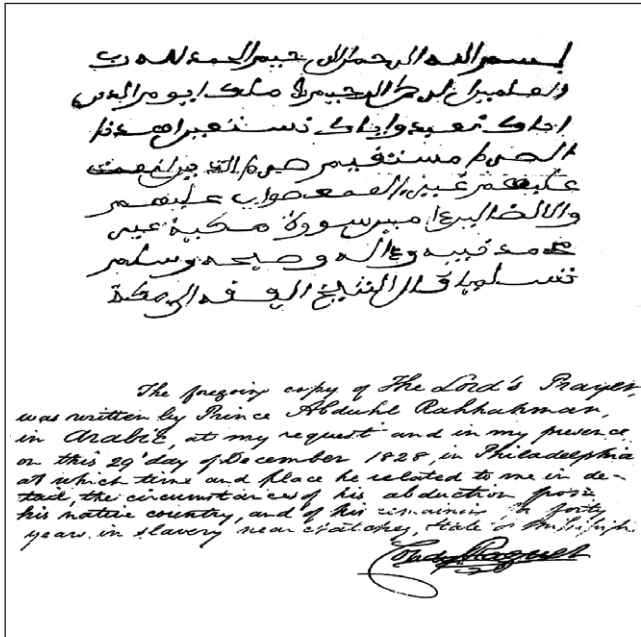
6 Sylviane A. Diouf. *Amerika'da Köle Müslümanlar: Mücadele, Direniş, İsyan*, Çev. Ahmet Yaşar. (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2003), 157.

7 Aynı yer.

Ekler

Prens'e Ait Mevcut El Yazmaları

Ek 1⁵¹

29 Aralık 1828, Philadelphia. Prens'in Tanrı'nın Duası adı altında yazdığı Fatiha.

Arapça kısımda Fatiha'dan sonra: "Mekkî sûreden, selam Muhammed peygambere, âline ve ashabına hoca ... dedi Mekke'ye."

51 Allan D. Austin, *African Muslims in Antebellum America: A Source Book*, (New York: Garland Pub., 1984), 190.

İngilizce kısım: The praying copy of the Lord's Prayer was written by Prince Abduhl Rahhahman in arabic, at my request and in my presence on this 29 day of December 1828 in Philadelphia at which time and place he related to me in detail the circumstances of the abduction from his native country and of his remains for forty years in slavery near Natchez, state of Mississippi.

Türkçesi: Tanrı'nın Duası'nın bu nüshası 29 Aralık 1828'de Philedel-phia'da Prens Abdurrahman'ın yanında bulunduğum sırada talebim üzerine kendisi tarafından Arapça olarak yazılmıştır. O esnada bana ülkesinden kaçırılması olayını ve Mississippi eyaletinin Natchez şehrinin yakınında kırk yıl boyunca kalışını ayrıntısıyla anlattı.

Oto/biyografi *men arefe nefsehu* sırrının peşinde koşmaktır. Ve sanki insanlık iki binli yıllarda bu sırrı daha çok merak etmeye başladı. Son on yılda dünyada biyografi enstitülerinin sayısında önemli bir artış gözleniyor.

Biyografiyi yeniden kavramsallaştırma ihtiyacını tetikleyen şey, belki de, yeni elektronik ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, facebook'tan twitter'e, iPhone'dan iPad'e kişilerin postmodern gösteri(ş) dünyasına eskiden saklı kalan yönleriyle biletraf görünmelerini sağlayan çağın meydan okumasıdır. Biyograf aynı yüzün çelişkili versiyonlarıyla boğuşmak göreviyle karşı karşıya kaldı. Türün üretimi ve teorizasyonu ile biyografik tezahürü teşkil eden özün tanımı genişledi; sadece yazılı değil, görsel, grafiksel, dijital hayatlar var artık. Geline nokta biyografi kendi hikâyesinin ve kariyerinin çok heyecanlı ve zorlu bir aşamasında bulunuyor.

Elinizdeki çalışma, oto/biyografinin bu serencamının Türkiye'deki bir yansıması niteliğinde...

